

RAQOBAT VA MONOPOLIYANING MOHIYATI

Saitov Sirojiddin

O`zMUJF, o`qituvchi

Xaydarov Bahrom

O`zMUJF o`qituvchi

Risqulova Munisa Dilshod qizi

O`zMUJF, talaba

Email:risqulovamunisa@gmail.com

Annatsiya: *Ushbu maqolada raqobat va monopoliyaning mohiyati haqida. Raqobat va monopoliyaning jamiyat uchun afzalliklari va kamchiliklari. Jamiyatning iqtisodiy rivojlanishida raqobatning o'rni va uning salbiy tomonlari bormi? Monopoliyaning iqtisodiyotga foyda va zararlari, hamda monopoliyaga qarshi kurashish uchun hozirgi kunda qanday choralar ko'rilayotganligi haqida bilib olishingiz mumkin.*

Kalit so'z: *raqobat, monopoliya, pirovard*

Annotation: *This article is about the nature of competition and monopoly. Advantages and disadvantages of competition and monopoly for society. Is there a role of competition in the economic development of society and its negative aspects? You can learn about the benefits and harms of monopoly to the economy, and what measures are currently being taken to fight against monopoly.*

Key word: *competition, monopoly.*

Bozor mexanizmining asosiy tarkibiy qismlaridan biri raqobat hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti o'zining yetuklik darajasi va rivojlanish xususiyatlaridan qat'iy nazar raqobatning mavjud bo'lishini taqozo etadi. Shu bilan birga, bozor iqtisodiyoti rivojlanib borishi bilan raqobatchilik munosabatlari ham takomillashib, o'z shakllarini o'zgartirib boradi. «Raqobat bo'lmasa, bozor iqtisodiyotini barpo etib bo'lmaydi. Raqobat □ bozorning asosiy sharti, aytish mumkinki, uning qonunidir»Raqobat bozor iqtisodiyotining va umuman tovar xo'jaligining eng muhim belgisi, uni rivojlantirish vositasi hisoblanadi.Raqobatning iqtisodiy mazmunini tushunib olish unga turli tomondan yondashishini talab qiladi.

Mustaqil tovar ishlab chiqaruvchilar, korxonalar o'rtasidagi raqobat tovarlarni qulay sharoitda ishlab chiqarish va yaxshi foyda keltiradigan narxda sotish, umuman iqtisodiyotda o'z mavqeini mustahkamlash uchun kurashdan iborat. Bunda ular kerakli ishlab chiqarish vositalari, xomashyo va materiallar sotib olish, ishchi

kuchini yollash uchun ham kurashadi. Ishlab chiqaruvchilar o'rtasidagi raqobat pirovardida iste'molchilarni o'ziga jalb etish uchun kurashni ham anglatadi. Raqobatni har qanday sohada ko'rishimiz mumkin: resurs yitkazib beruvchilar orasida-o'zlarining iqtisodiy resurslarini (kapital, tabiiy resurslar, ishchi kuchi) yuqori narxlarda sotish uchun raqobatlashadilar. Ishlab chiqaruvchilar va resurslarni yetkazib beruvchilar o'rtasidagi raqobat bozor munosabatlari rivojlangan, iqtisodiyot to'liq erkinlashgan sharoitda yorqin namoyon bo'ladi. Raqobat iste'molchilar orasida ham yuz beradi: ular tovarlarni qulay va arzon narxlarda sotib olishga harakat qiladilar, yani xaridor har bir sarflangan pul birligi evaziga koproq nafilikka ega bolishga harakat qiladilar. Arzon va sifatli tovarni sotib olish uchun kurashadilar. Shunday qilib, raqobat kop qirrali iqtisodiy hodisa bolib, u bozorning barcha subektlari o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ifodalaydi. Raqobat-bozor sub'ektlari iqtisodiy manfaatlarning to'qnashuvidan iborat bo'lib, ular o'rtasidagi yuqori foyda va ko'proq nafilikka ega bo'lish uchun kurashni anglatadi.

Raqobat mavjud bo'lishining yana bir sharti — bu tovar pul munosabatlarining, ma'lum darajada rivojlangan bozor tizimining bo'lishidir. Shu sababli raqobatning asosiy sohasi bozor hisoblanadi. Yangi texnologiya joriy qilish, talabga javoban tovar turlarini tez o'zlashtirish, malakali ishchi kuchiga ega bo'lish va zamonaviy marketing xizmatidan foydalanish kabilar raqobat kurashidan g'olib chiqish shartiga aylanadi. Raqobatning halol va g'irrom turlari ham mavjud. Halol raqobat bu-ma'lum bir belgilab berilgan qonun qoidaga asoslanib hammaga maqbul usullar bilan raqobat olib borilishiga aytiladi. G'irrom raqobatda esa ta'qiqlangan va qoralangan usullarda, yani qalloblik, ko'zbo'yamachilik, so'zida turmaslik, aldash, iqtisodiy josuslik, qo'porovchilik va hatto jismoniy zo'ravonlik kabi jinoyatkorona usullar qo'llaniladi. Bozor iqtisodiyoti aslida faqat halol raqobatni tan oladi.

Raqobat va monopoliya bir-biriga teskari bo'lgan tushuncha. Monopoliya qarobatga zid, chunki u tovar ishlab chiqaruvchiga tanho hukmronlikni ta'minlab, o'zaro bellashuv uchun sharoit qoldirmaydi. Monopoliyani quyidagicha ta'riflash o'rinli: monopoliya — monopol yuqori narxlarni o'rnatish hamda monopol yuqori foyda olish maqsadida tarmoqlar, bozorlar va yaxlit makroiqtisodiyot ustidan hukmronlikni amalga oshiruvchi yirik korxonalarining birlashmalari. Monopoliyalar vujudga kelishining moddiy asosi ishlab chiqarishning to'planishi hisoblanadi. Ishlab chiqarishning to'planishi ishlab chiqarish vositalari, ishchi kuchi hamda mahsulot ishlab chiqarish hajmining yirik korxonalarda to'planishini namoyon etadi. Monopoliya jamiyat uchun zararlidir. Chunki monopoliya bor joyda iqtisodiy rivojlanish bo'lmaydi. Iqtisodiy rivojlanish bo'lmagan davlat asta-sekin yo'q bo'la boshlaydi.

Monopoliyaga qarshi siyosat -monopoliyaga qarshi kurashish qo'mitasi e'lon qilgan ma'lumotlarda O'zbekistonda 2020-yilning noyabr oyi holatiga ko'ra, 131 ta tabiiy monopoliya subyekti mavjud.2019-yil bilan taqqoslaganda mamlakatdagi tabiiy monopoliya subyektlari soni oltitaga kamaydi. O'tgan yil yakunlari bo'yicha O'zbekistonda 137 ta tabiiy monopoliya subyekti qayd qilingandi.Jahondagi barcha rivojlangan davlatlarda bo'lgani kabi O'zbekistonda ham raqobat bo'yicha davlat siyosati amalga oshiriladi. Shu maqsadda 1996 yil 15 martda Moliya vazirligi huzurida Monopoliyadan chiqarish va raqobatni rivojlantirish qo'mitasi tashkil etildi. Keyinchalik, u mustaqil davlat qo'mitasiga aylantirildi. O'zbekistonda raqobatchilik muhitini vujudga keltirishda narx bilan raqobatlashuv usuli tanlandi va narxlar erkin qo'yib yuborildi.

"Monopolistik faoliyatni cheklash to'g'risida"gi (1992 yil 3-avgust) qonunga ko'ra, narxlarni monopollashtirish, bozorda ataylab taqchillik yaratish, raqobatning g'irrom usullarini qo'llash man etiladi. "Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi (1996 yil 26 aprel) qonuniga asosan, g'irrom raqobatga yo'l qo'ymaydigan mexanizmni yaratishga ham alohida e'tibor berilgan. "Tovar bozorlarida monopolistik faoliyatni cheklash va raqobat to'g'risida" (1996 yil 27 dekabr) qonunida ham sog'lom raqobat muhitining huquqiy shart-sharoitlari ta'minlab berilgan.

Xulosa: Iqtisodiy rivojlanish uchun jamiyatda ishlab chiqaruvchilar uchun ma'lum bir shar-sharoitlar yaratilib berilishi kerak, misol uchun; subsidiyalar, uzoq muddatli kreditlar,soliqlar to'lashda ma'lum bir yingilliklar bilan taminlab berilishi,hamda bu sohaga endigina qadam qo'yganlar uchun ma'lumotlar berilishi hamda kumak berib uni rivojlantirish kerak. Monopoliyani kamaytirish uchun esa davlatimiz tomonidan monopoliyaga qarshi kurashish tizimlarini yanada kuchaytirilishi, misol uchun ishlab chiqarish qilayotganlar faqatgina bitta viloyatda emas balki uning filiallarini ko'paytirish hamda to'liq bo'lmagan holda bozor iqtisodiyotiga davlatning aralashuvi(nazorati) bo'lishi kerak.Tabiiy monopoliyalarning ustunligi hamda monopoliyaga qarshi samarali tartibotlarni amalga oshirish, haqiqiy raqobat muhitini shakllantirish, korxonalarining va ular tomonidan ishlab chiqarilayotgan mahsulotning, umuman mamlakat iqtisodiyotining raqobatdoshligini oshirishni rag'batlantirish borasidagi tashkiliy va amaliy chora-tadbirlarni shakllantirish bilan bog'liq ko'pgina masalalar hamon hal etilmay qolmoqda.Shu jihatdan olganda O'zbekiston Respublikasining yaqinda qabul qilingan "Raqobat to'g'risida"gi qonunida nazarda tutilgan me'yor va talablarni amalga oshirish bo'yicha aniq chora-tadbirlar ko'rilishi katta ahamiyat kasb etadi. Bunda tovar va moliya bozorlarida raqobatni cheklashga hamda ustunlik mavqeini

suiiste'mol qilishga olib keladigan xatti-harakatlarga yo'l qo'ymaslikka, shuningdek, nohalol raqobatni, tovarlar (ishlar, xizmatlar)ning narxlarini sun'iy ravishda oshirish yoki tushirib yuborishni taqiqlashga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Bu ishlarni faollashtirish uchun qilinayotgan sa'y-harakatlarni jamlash, xususiylashtirish, monopoliyadan chiqarish va raqobatni rivojlantirish bo'yicha ishlarning bajarilishini ta'minlaydigan davlat institutlarini yanada mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Xaydarov, B., & Saitov, S. (2022). Raqamli iqtisodiyot tushunchasi va afzalliklari. Zamonaviy Innovatsion Tadqiqotlarning Dolzarb Muammolari Va Rivojlanish Tendensiyalari: Yechimlar Va Istiqbollar, 1(1), 634–635. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5390>
2. Baxrom Xolmurodovich Xaydarov, Sirojiddin Abduvaliyevich Saitov RAQAMLI IQTISODIYOT TUSHUNCHASI, AFZALLIKLARI AMALIY AHAMIYATI VA XORIJIY TAJRIBA // Academic research in educational sciences. 2022. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/raqamli-iqtisodiyot-tushunchasi-afzalliklari-amaliy-ahamiyati-va-xorijiy-tajriba> (дата обращения: 29.11.2022).
3. Uchkun S., Dilshod N. PROCESS OF IDENTIFYING THE SIGNIFICANT ACCOUNTS IN THE REVENUE CYCLE //Journal of marketing, business and management. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 32-36.
4. Dilshod N. XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA KORXONALARDA TUSHUMLAR AUDITINI TASHKIL QILISH BOSQICHLARI VA DASTAKLARINI TAKOMILLASHTIRISH //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. – C. 105-110.
5. Najmiddinov D. R., Shodlikov D. E. THE EFFECT OF THE SECRET ECONOMY IN A DAILY LIFE OF THE SOCIETY //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1A. – C. 56-59.
6. O'G'li N. D. R., Qizi T. D. Z. MOLIYA BOZORINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI VA UNGA OID YANGI YONDASHUVLAR //Journal of marketing, business and management. – 2022. – T. 1. – №. 8. – C. 1-4.
7. Akramovich N. A. THE PRIORITY OF USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE AGRICULTURAL EDUCATION SYSTEM //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 10. – C. 185-191.

8. G'aybullayev Sarvar O. et al. O 'ZBEKISTONDA ISTE'MOL SAVATCHASI HOZIRGI HOLATINI VA UNI SHAKILLANTIRISH YO 'NALISHLARI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 119-125.
9. Nizametdinov A., Ahmedova H. Elektron ta 'lim metodologiyasi rivojlantirishning usullari //Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollari. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 29-31.
10. Nizametdinov A. A. OLIY TA'LIM TIZIMINING AGRAR SOHASIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR QO'LLASH USTUVORLIGI. INTERNATIONAL CONFERENCES, 1 (6), 58–60. – 2022.
11. Nizametdinov A. A. OLIY TA'LIM TIZIMIDA AGRAR SOHANING USTUVORLIGI UNDA INNOVATSIYALARNING QULLANISHI. INTERNATIONAL CONFERENCES, 1 (6), 96–98. – 2022.
12. Мухтаров Б. А. Имитационная система прогнозирования факторов в легкой промышленности //Молодой ученый. – 2017. – №. 40. – С. 122-124.
13. Muxtarov B., Murotjonova M. O'zbekiston respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub 'ektlarining rivojlanishi //Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollari. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 581-584.
14. Ogli R. A. R. THE DIFFERENCE BETWEEN THE CONCEPTS OF DATABASE AND DATABASE MANAGEMENT SYSTEM //Archive of Conferences. – 2022. – C. 33-34.
15. Nodira T., Maxfirat T. FORMATION AND DEVELOPMENT OF PRONUNCIATION IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN SCHOOL STUDENTS //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 1.
16. Nodira T., Maxfirat T. MODERN METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE PRONUNCIATION TO PRIMARY SCHOOL PUPILS IS BASED ON THE JAPANESE EXPERIENCE //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – C. 205-208.
17. G'aybullayev S. THE PLACE OF THE DIGITAL ECONOMY TODAY //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 11. – C. 116-126.

